GÖÇMEN ODAKLI SİVİL TOPLUM OLUŞUMLARI: DEĞİŞEN EYLEMLER VE SİYASETLER

PRO-MIGRANT CIVIL SOCIETY ORGANISATIONS: CHANGING POLITICS AND ACTIVITIES

Nazlı ŞENSES*

ÖZ

Bu makalenin amacı, uluslararası göç ve sivil toplum ilişkisini göçmenler yararına çalışan oluşumlar üzerinden tartışmaktır. Sivil toplum ve göç ilişkisini anlamak önemlidir çünkü göçmenlere yönelik söylem ve siyasetlerin tümü devlet düzeyiyle eş zamanlı olarak sivil toplum içerisinde de cereyan etmektedir. Devlet politikaları odaklı çalışmalar göç meselesinin toplumsal boyutunun bir kısmını gösterir. Sivil toplumda göçmen odaklı çalışmalar yürüten örgütlenmeler üzerinden bir bakışsa uluslararası göçü farklı açılardan da görmemizi sağlayacaktır. Buradan yola çıkarak, bu makalede uluslararası göçün sivil toplum alanındaki konumlanışı ve göçmenler yararına çalışan örgütlenmelerin eylemleri değerlendirilecektir. Buna ek olarak, göçmen odaklı sivil toplumdaki farklı siyasetler ve ilişkilendikleri vatandaşlık, toplumsal dayanışma, insan hakları gibi toplumsal süreçler üzerine bir tartışma yapılmaktadır. Ayrıca, bu tartışmalar ışığında Türkiye'deki sivil toplum ve göç ilişkisine odaklanılmakta ve var olan çalışmalar üzerinden güncel durumun bir değerlendirmesi yapılmaktadır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, nsozcan@baskent.edu.tr, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3473-7604.

* Makale Geliş Tarihi: 16.09.2019
Makale Kabul Tarihi: 06.01.2020

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Uluslararası Göç, Göçmen, Hak Savunuculuğu, Hizmet Sunumu.

ABSTRACT

The goal of this article is to discuss the relationship between international migration and civil society from the point of view of pro-migrant organisations. It is important to understand the relation between civil society and migration since all the politics and discourses towards migrants takes places also at the level of civil society in parallel to the level of state. Studying only the politics of state depicts the social context of migration only partially. However, a focus on the activities of pro-migrant civil society provides different perspectives towards international migration. Following that, this article considers how the issue of international migration is positioned in civil society and studies the activities of pro-migrant civil society organisations. In addition to that, the article discusses different politics towards migration in civil society and how these politics relate to certain socio-political processes such as citizenship, solidarity and human rights. In the light of these discussions, the article also focuses the relationship of civil society and migration in Turkey, and makes an overview of the current context by utilising extant literature.

Keywords: Civil Society, International Migration, Migrant, Rights Activism, Service Provision.

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz bu yüzyılda uluslararası göçe dair tartışmaların yapıldığı çeşitli ortamlarda "göç insanlık tarihi kadar eski bir olgudur" ifadesi artık anonimleşmiş bir kullanım haline gelmiştir. Bu ifadenin ne anlama geldiğine dair gerçek bir farkındalıksa birçok tartışmada belli belirsizdir; çünkü bu ifadeyle başlayan tartışmaların birçoğu, devlet sınırları arasındaki bu insan hareketliliğine zamanımızdaki boyutta ve önemde daha önce rastlanmadığına vurgu yaparak devam eder. Oysaki şu dünyadaki tarihimiz gerçekten de farklı biçimlerde görünen göçlerin tarihidir. Peki neden insan kadar eski bu insan eylemi

sıradanlaşacağına içinde bulunduğumuz bu yüzyıl(lar)da bir "istisna" bir büyük olay haline gelmiştir?

Yukarıdaki soruya hızlı ve tek nedenli bir cevap vermeye çalışmak zor ama Castles'ın şu sözleri cevabın nerelerde aranması gerektiğine dair iyi bir fikir veriyor: "Uluslararası göç, hala doğduğu ülkede kalmanın norm, başka bir ülkeye gitmeninse bir sapma (*deviation*) olarak görüldüğü, ulus-devletlere bölünmüş bir dünyada ortaya çıkar. Bu nedenle göç bir sorun olarak görülür: öngörülemeyen değişimler getirebilecek ve bu nedenle de kontrol edilmesi ve hatta dizginlemesi gereken bir sorun…" [1] (Castles, 2000: 270). Uluslararası göç ulus-devletin milliyetçilik ideolojisinin iyice köklenip söylemsel düzeyde de doğallaşmasıyla birlikte istisna olan ve farklı bağlamlarda (kurumsal siyaset, sivil toplum, akademi ve diğerleri) dikkatleri cezbeden bir mesele haline gelmiştir.

Günümüzdeyse, özellikle Avrupa ve Orta Doğu coğrafyasındaki uluslararası göçle ilgili tartışmalara, Suriye'deki iç savaş sonucu gelişen zorunlu göç hareketleri damgasını vurur olmuştur. Öyle ki bu coğrafyada bugünlerde göç ve göçmenlerle ilgili çoğu tartışma bir noktadan sonra sadece Suriyeli mülteciler özelinde sürer hale gelmiştir. Akademik tartışmalar da bundan nasibini almaktadır. Akademik arama motorlarında (örnek Google Scholar) 2018 sonrasında çıkan makaleler için sadece "Türkiye" ve "uluslararası göç" anahtar kelimeleriyle yapılan hızlı bir taramada çoğunluğu Suriyeli mültecilerle [2] ilgili çalışmaların oluşturduğu görülecektir. Özel olarak, siyaset bilimi alanındaysa uluslararası göçü devlet üzerinden, daha doğrusu somut göç politikaları üzerinden anlamak ve açıklamak daha yaygın olandır. Türkiye'de de alandaki göçle ilgili son yılların yazınına devletin (zorunlu) göç politikaları ve (Suriyeli) mülteciler konuları egemen olmuştur.

Bu konuların günümüz ve gelecek için önemini göz ardı etmeden bu makalenin amacı uluslararası göçü, görece daha az odaklanılan bir konu olan sivil toplumdaki örgütlenmelerle ilişkisi üzerinden anlamaya çalışmaktır. Sivil toplum ve göç ilişkisini anlamak önemlidir çünkü göçmenlere yönelik söylem ve siyasetlerin tümü (entegrasyonları, dışlanmaları, haklarının korunması, sınır dışı edilmeleri, vatandaşlık verilmesi, ayrımcılığa uğramaları, bir tehdit unsuru olarak karşılanmaları, onlardan bir mağdur yaratılması veya güçlendirilmeleri gibi) devlet düzeyiyle eş zamanlı olarak sivil toplum içerisinde de cereyan etmektedir.

[1] Yazarın çevirisi.

[2] Makale boyunca Suriye'den gelen zorunlu göçmenleri tanımlarken devletin kullandığı "geçici koruma statüsü sahibi" ifadesi özellikle tercih edilmemiştir. "Suriyeli mülteci" kullanımı devletin mevzuatındaki mülteci tanımından bağımsız olarak, fiili durumu açıklamak için kullanılmaktadır.

Sadece devlet politikalarının çalışılması göç meselesinin toplumsal boyutunun sadece bir kısmını bize gösterir. Sivil toplumda göçmen odaklı çalışmalar yürüten örgütlenmeler üzerinden bir bakışsa uluslararası göçü farklı açılardan görmemizi sağlayacaktır.

Başka bir ifadeyle, bu makalenin odağı ne özel olarak devletlerin göç politikaları ne de 2011 sonrası artan Suriyeli mültecilerin zorunlu göçüdür, ancak sivil toplumdaki gelişmelerle ilişkilendikleri durumlarda bu konulara da değinilecektir. Makalede esas olarak uluslararası göçün sivil toplum alanındaki konumlanışı ve göçmenler yararına çalışan örgütlenmelerin eylemleri değerlendirilecek ve bu örgütlenmelerin ortaya koyduğu farklı söylem ve siyasetler tartışılacaktır. Bu sayede sivil toplum ve göç ilişkisine dair temel tartışma konuları tespit edilmiş olacak ve bundan sonraki çalışmaların hangi başka sorulara odaklanabileceği de vurgulanacaktır. Buna ek olarak, makale, özellikle son yıllarda, genellikle devlet politikaları, Suriyeli mülteciler ve zorunlu göç konuları üzerinden artan Türkçe yazındaki göç çalışmalarına görece farklı bir kavramsal çerçeve üzerinden katkı yapmayı hedeflemektedir.

Buradan yola çıkarak, bir sonraki bölümde sivil toplum teriminin kavramsallaştırması ve göçle ilişkili kullanımları kısaca değerlendirilmektedir. Üçüncü bölümde, sivil toplumdaki farklı söylemler/siyasetler ve ilişkilendikleri vatandaşlık, toplumsal dayanışma, insan hakları gibi toplumsal yapılar/süreçler üzerine kavramsal bir tartışma yapılmaktadır. Dördüncü bölümde, Türkiye'deki sivil toplum ve göç ilişkisine odaklanılmakta ve var olan çalışmalar üzerinden güncel durumun bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Sonuç bölümündeyse bundan sonraki çalışmaların yönelebileceği sorular tartışmaya açılmaktadır.

1. SİVİL TOPLUM KAVRAMI VE GÖÇLE İLİŞKİLİ KULLANIMI ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME

Türkiye'de devlet ve sivil toplum ilişkisine odaklanan çalışmalar genellikle sivil toplum kavramına yönelik liberal öğretiden temellenen bir yaklaşımı içermektedir. Buna göre, sivil toplumu sıkı bir kontrol altında tutan, tutma potansiyelini içeren güçlü bir devlete karşı, özerk eylemliliği, özgürlükleri, gönüllülüğü, hareketliliği ve çoğulluklar arasındaki rekabeti içeren bir alan olarak sivil toplum kavramsallaştırılmaktadır (Gencoglu Onbasi, 2015: 208). Bu gibi liberal yaklaşımların genel eğilimlerinden biri sivil toplum ve devleti birbirinden net olarak ayrılan iki farlı oluşum olarak görmesidir. Yine bu eğilimle ilişkili olarak da toplumsal yaşamdaki başlıca çatışmanın devlet ve sivil toplum arasında olduğu varsayılırken; sivil toplum içerisindeki çatışma ya da güç mücadelelerinin

önemi fazlaca dikkate alınmaz (Gencoglu Onbasi, 2015: 209). Bu makalede uluslararası göç ve sivil toplum ilişkisi değerlendirilirken, liberal yaklaşımın özellikle de bu iki eğiliminin bu ilişkiyi kavramamızı zorlaştıracağı ve konuya sınırlı bir bakış açısı getirmemize sebep olacağı düşünülmektedir. Bir başka ifadeyle, sivil toplumda göçmenler yararına geliştirilen söylemler çeşitli ve yer yer de birbiriyle çatışma içerisindedir. Buna ek olarak kimi zaman devletin söylem ve siyasetinin sivil topluma sirayet ettiğini ve farklı bir biçimde sivil toplumda var olduğunu görürüz. Türkiye üzerinden bir örnekle bu tartışmalar biraz daha netleştirilebilir: Günümüzde Suriyeli mültecileri destekleyici çalışmaları olan sivil toplum örgütleri bu çalışmalarını farklı söylemlerle meşrulaştırmaktadır. Bu söylemlere yönelik en sık rastlanan sınıflandırma eylemlerin hak temelli mi inanç temelli mi geliştirildiğine yönelik yapılandır. İnanç temelli örgütlenmeler Suriyeli mültecilere yönelik desteklerini din üzerinden temellendirirler. Örneğin İslami oluşumlar için Suriyeliler *muhacir* kendileriyse *ansar*dır. Seküler ve/ya sol ideolojiye yakın oluşumlarsa göçmenlere yönelik çalışmalarını evrensel insan hakları anlayışı üzerinden temellendirerek "hak temelli" bir zemine oturturlar. Farklı söylemlere ve dolayısıyla farklı eylemliliğe sahip bu gibi oluşumlar arasındaki ilişkilere işbirliğinden ziyade bir rekabet ilişkisinin daha baskın olduğu da gözlemlenmektedir (Mackreath ve Sağnıç, 2017). Buna ek olarak, sahada siyasetleri benzeştiği için devletle (resmi kurumlarla) ilişkileri daha iyi ve yakın olan oluşumlar ve devletle ilişkinin daha çatışmacı bir eksende ilerlediği oluşumlar olduğunun da altı çizilmelidir (Mackreath ve Sağnıç, 2017: 47; Danış ve Nazlı 2018).

Pek tabi devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkiler de sadece iyi ve kötü ilişkiler ikiliğinde değerlendirilemez, ilişkilerin farklı biçimleri ve boyutları dikkate alınmalıdır. İşte tam da bu nedenle sivil toplumun daha eleştirel kavramsallaştırmalarının temel alınması oldukça önemlidir. Bir başka ifadeyle, Türkiye üzerinden verilen örneğin de gösterdiği gibi sivil toplumun liberal kavramsallaştırmaları hem sivil toplum içerisindeki çeşitliliği hem de devletin sivil toplum üzerinden de siyasetini sürdürdüğü durumları görmemize yardımcı olmaz.

Bu nedenle, bu makalede uluslararası göçe dair süreçler sivil toplum üzerinden anlaşılmaya çalışırken, sivil toplum kavrayışına yönelik çok boyutlu ve eleştirel bir yaklaşım korunmaya çalışılacaktır. Sivil toplum pratikte devlet kurumlarından ayrı bir alana işaret etmektedir; ama devletle ilişkilenme farklı biçimlerde olmaktadır. Buna ek olarak ve bununla da ilişkili sivil toplum dediğimiz alan birbirine rakip birbiriyle çatışma içerisinde ama bir işbirliği kurma potansiyelini de içeren söylemleri barındırmaktadır. Şimdiye kadar da anlaşılmış

olacağı üzere sivil topluma yönelik bu yaklaşım Gramsci'nin görüşlerinden ilham almaktadır. Her ne kadar hem sivil topluma hem devlete yüklediği anlamlara yönelik tartışma sürse de genel hatlarıyla bakacak olursak[3] Gramsci sivil toplumu özel, kültürel örgütlenmelerin olduğu üstyapısal bir alan olarak ifade ederken (Bates, 1975: 358) aynı zamanda sivil toplum ve siyasal toplum (devlet) arasındaki iç içe geçmişliği de vurgular. Öyle ki, Hapishane Defterleri'nde devletin bazı tanımlamaları içerisinde sivil toplumu da barındır. Buna göre, devlete yönelik genel kavrayışı ifade ettiği yerde devlet için siyasal toplum ve sivil toplumun toplamıdır; ya da bir başka ifadeyle hegemonyanın baskı zırhıyla korunmasıdır, der (Gramsci, 1971: 263). [4] Buna ek olarak, sivil toplum aynı zamanda hegemonyaya karşı meydan okumanın örgütlenebileceği, farklı aktörler arasındaki ittifakları ve mücadeleleri de içeren bir alandır (Agustin ve Jorgensen, 2016).

Sivil toplum ve göç ilişkisine bu genel kuramsal çerçeve içerisinden baktığımızda ilk vurgulanabilecek mesele aslında göçmenler yararına örgütlenmelerle (*pro-migrant activism*) göç ve göçmen karşıtı örgütlenmelerin sivil toplumda bir arada var olduğudur. Sivil toplum ve göç ilişkisinden söz edilirken, liberal sivil toplum kavrayışının da baskın etkisiyle, ilk önce akla göçmenler yararına gelişen örgütlenmeler gelir. Bu sivil toplumun dar bir anlayışını yansıtır. Oysaki yukarıda da vurgulandığı gibi sivil toplum içerisinde birbiriyle mücadele halinde farklı siyasetler vardır ve bu durum göç meseleleri için de geçerlidir. Dolayısıyla, günümüz sivil toplumunda göçmen yanlısı örgütlenmelerin yanı sıra göçmen karşıtı aşırı milliyetçi ve ayrımcı örgütlenmelere de rastlanır. Örneğin, Almanya Dresden merkezli PEGİDA (*Patriotic Europeans Against the Islamisation of the West* / Batının İslamlaşmasına Karşı Yurtsever Avrupalılar) hareketi sivil toplumdaki göçmen karşıtı örgütlenmelere örnek teşkil eder. PEGİDA, anti-İslamcı duruşuna ek olarak (ya da onu tamamlayacak biçimde) Almanya'ya yönelik göçün çok yüksek seviyelerde olduğunu söyleyerek göç ve göçmen karşıtı bir tavır takınmaktadır (BBC, 2015). Suriyeli mültecilerin Avrupa'ya, özellikle 2015'in son aylarından itibaren artan, zorunlu göçleri devam ederken PEGİDA düzenlediği bir protesto eyleminde "sınır dışı!" (*expulsion*) ve "mülteciler

[3] Bunu söylerken Gramsci'nin kuramsal çerçevesine yönelik oldukça yoğun fikir ayrılıkları ve zengin tartışmalar yok sayılmamaktadır. Bu tartışmaları değerlendirmek bu makalenin amacının dışındadır. Bu nedenle de Gramsci'nin sivil toplum kavramsallaştırmasına yönelik derinlikli bir tartışma yapılmamaktadır; sadece makalede sivil topluma yönelik genel tartışmada Gramsci'nin çizmiş olduğu kuramsal çerçeveden esinlenildiği vurgulanmaktadır.

[4] Hoare ve Nowell-Smith tarafından İngilizceye çevrilen ifadeler şu şekildedir: "… *the general notion of State includes elements which need to be referred back to the notion of civil society (in the sense that one might say that State = political society + civil society, in other words hegemony protected by the armour of coercion*" (Gramsci, 1971: 263).

istenmiyor" benzeri sloganlar kullanmıştır. (CNN, 2016). Bu tür örgütlenmeleri ve kullandıkları söylemleri inceleyen çalışmalara Marciniak'ın (2013) Amerika Birleşik Devletleri'nde düzensiz göçmenlerin hak taleplerine karşıt internet ortamında gelişen (*online activism*) göçmen karşıtı retorikleri incelediği makalesi iyi bir örnektir. Marciniak araştırmasında internetteki retoriklerin çoğunun agresif ve alaycı bir ton, saldırgan nidalar ve ırkçı ifadeler içerdiğini göstermektedir. Öte taraftan, göçmen karşıtı söylemlerde nezaket ve milletin esenliğine dair kaygılara bürünmüş bir dile de rastlandığını vurgulamaktadır (Marciniak, 2013: 269-70).

Sivil toplumda göçmen karşıtı örgütlenmelerin olduğunun altını çizmekle birlikte bu makalede esas olarak göçmenler yararına kampanyalar yürüten oluşumlar ve etkiledikleri toplumsal süreçler değerlendirilmektedir; çünkü göçmenleri destekleyen söylemler de yukarıda örneklendiği gibi oldukça çok ve çeşitlidir. Göçmen karşıtı oluşumlarla göçmenleri destekleyen oluşumları birbirinden ayrıştırmak daha kolayken, göçmenler yararına çalışmalar yapan oluşumları anlamlandırıp, buradaki farklı siyaset ve söylemleri işaret edebilmek sivil topluma daha dikkatli bakmamızı gerektirir. Bu makalenin amaçlarından biri de bu farklılaşmaların izini sürebilmektir.

Göçmenler yararına kampanyalar yürüten oluşumların ortak paydası göçmenlerin ülke içerisindeki varlıklarını desteklemeleri ve göçmenlere yönelik olumlu bir tutum içerisinde bulunmalarıdır. Özel olarak belirtmek gerekirse, insan hakları örgütleri, meslek odaları, sendikalar, yardım kuruluşları, inanç-temelli kuruluşlar, dayanışma ağları ve toplumsal hareketler gibi oluşumlardan söz edilmektedir. [5] Burada altı çizilmesi gereken nokta bu yukarıda sayılan örgütlenmelerin çoğunun göç alan ülkedeki yerel halk tarafından kurulmuş olmasıdır. Göçmen olan üyeleri, aktivistleri olabilir ama temelde yerel halk örgütlenmeleridir. Öte taraftan göçmen dernekleri olarak adlandırılan, göçmenlerin kendilerinin kurmuş oldukları oluşumlar da sivil toplum içerisinde benzer çalışmalarla yer almaktadır. Bütün bu oluşumlar, bir sonraki bölümde tartışıldığı gibi, uluslararası göçe dair birbirinden farklı söylemlere ve örgütlenme biçimlerine sahiptir; hatta kimi zaman birbirlerine rakip söylem ve siyasetlerle bir arada var olmaktadır.

[5] Sendikalar, özellikle bazı ülkelerde ve bölgesel düzeyde, uluslararası göç yönetiminde etkisi olan önemli aktörler arasındadır; ancak sendikalara yönelik ayrı bir yazın gelişmiş olduğu için bu makaledeki tartışmanın dışında bırakılmışlardır. Birebir sendikaların göç yönetimindeki rollerini inceleyen çalışmalara Milkman (2000), Penninx ve Roosblad (2000) ve Ford'un (2004) makaleleri örnek teşkil edebilir. Türkiye'deki sendikaların göç yönetimindeki rollerine ilişkinse Gökbayrak ve Erdoğdu (2010), Erdoğdu ve Şenses (2015) ve Erdoğdu (2018) çalışmalarına bakılabilir.

2. DEĞİŞEN EYLEMLER, SİYASETLER VE İLİŞKİLENEN SÜREÇLER

Uluslararası göç, sınırların yönetimi, kamu hizmetlerinin sunumu, vatandaşlık gibi birçok farklı siyaset alanını da etkilemekte ve dönüştürmektedir. Sivil toplum örgütlenmeleri de göçmenler yararına kampanyalar yürütürken aslında bu farklı siyaset alanlarında doğrudan ve/ya dolaylı olarak söz söyler, söylem üretir ve eylemlerde bulunurlar. Freeman (1995, 2006), süresiz oturum vizesi, çalışma vizesi, mülteci ve sığınma gibi farklı odakları olan farklı göç politikalarının Amerika Birleşik Devletleri'ndeki gelişimine odaklanır. Bu sürece ilgili aktörlerin katılımını, ilgili kaynakların ve maliyetin aktörler ve toplumun genelindeki bölüşümünü ve bununla ilişkili olarak da konunun sivil toplumda tartışmalı bir politika alanı olup olmadığını, inceler. Örnek olarak, Freeman'ın geliştirmiş olduğu analitik çerçeveye göre, çalışma hakkı tanımayan, ancak turizm, kısa süreli iş seyahati, eğitim seyahati ve benzeri sebeplerle verilen vizelere ilişkin politikalar, kaynakların bölüşümü üzerinde dikkate değer bir düzenleyici etki yapmadığı için sivil toplum alanında tartışmalı bir politika alanı oluşturmaz. Öte taraftan, mülteci ve sığınmacı politikaları, Freeman'a göre tartışmanın en yoğun olduğu politika alanlarından birisidir. Freeman, sığınma politikaları alanını "tedirgin bir kamuoyu, organize olmuş baskı grupları, partizan tartışmalar ve bazı durumlarda aktivist mahkemeler karakterize etmektedir", der (Freeman, 2006: 238).[6] Freeman'ın bu çalışması sivil toplum örgütlenmelerinin göçle ilgili özellikle hangi politika alanlarında daha aktif olduklarının altının çizilmesi açısından önemlidir. İnsani yardım grupları, insan hakları örgütleri, uluslararası sivil toplum örgütleri, kiliseler ve mülteci haklarını savunan mahkemeler ABD'de mülteci ve sığınma politikası alanında öne çıkan aktörlerdir (Freeman, 2006).

Yukarıdaki paragrafta işaret edildiği gibi mülteciler ve sığınmacılar alandaki sivil toplum örgütlenmelerinin özellikle hedeflediği göçmen gruplarıdır. Bunun en önemli sebebiyse bu grupların göç ettikleri ülkede içine düştükleri güvencesiz ortam ve kaynaklara erişimde yaşadıkları zorluktur. Bu gruplara yönelik eylemler de esasen temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik çalışmaları, yasalarda ya da uygulamalarda temel haklara yönelik ihlal ve/ya kayıtsızlığı tespit etmeyi, kamuoyuna duyurmayı ve bu durumların düzeltilmesine yönelik baskı mekanizmalarını devreye sokmayı içerir. Buradan yola çıkarak, belirtmek gerekir ki göçmenler arasındaki yasal statü farklılıkları, devletlerin göç politikalarıyla doğrudan ilişkili olarak gelişen mülteci/sığınmacı tanımından daha karmaşıktır. Örneğin, Türkiye'de (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununa göre) uluslararası koruma talebinde bulunan göçmenler, mülteci, ikincil koruma, şartlı

[6] Yazarın çevirisi

mülteci ve geçici koruma statüsü gibi farklı kategoriler içerisinde değerlendirilmektedir. Castles, göçmenleri farklı kategoriler içerisine ayırmanın, devletlerin uluslararası göçü kontrol edebilmek için geliştirdikleri bir strateji olduğunu vurgular (Castles, 2000: 270). Böylece göç sadece kontrol edilmekle kalmaz aynı zamanda göçmenler arasında bir kabul edilebilirlik hiyerarşisi de oluşur. Somutlaştırmak gerekirse, çeşitli nedenlerle gerekli vizeleri ve/ya izinleri olmadığı için yasalardaki statülerden herhangi biri içerisinde kategorize edilemeyen kağıtsız göçmenler istenmeyen bir grup olarak devlet söyleminde yerini bulur. Buna karşılık bazı göç türleri (mültecilik/zorunlu göç) diğerlerinden (ekonomik göç/ "gönüllü" göç) diğerlerinden daha meşru kabul edilir hale gelir. Bir başka ifadeyle, yasal ve/ya analitik kategoriler hem devlet düzeyinde hem de sivil toplumda farklı göç durumlarını açıklamak için çoğunlukla mutlak bir kesinlikle kullanılır. Öte tarafta yapılan araştırmalar bu kategorik ayrımların sınırlarının gerçekte muğlaklaştığını göstermektedir. Örneğin, şiddetten kaçan birçok göçmen statü alamayıp sınır dışı edileceği endişesiyle mültecilik başvurusu yapmayabilir; ya da ekonomik, çevresel gibi farklı nedenlerle gerçekleşen yerinden edilmeler çoğu zaman mülteci tanımıyla bir düşünülen zorunlu göç türleri olarak akla gelmez (King, 2002; Castles, 2003). Burada, bu makalenin odağı açısından önemli olan, sivil toplumdaki oluşumların çalışmalarının hedefini belirlerken ne oranda devletlerin kategorik ayrımlarını, oluşturdukları yasal statüleri, benimsedikleridir. Türkiye'den örneklerin aktarıldığı üçüncü bölümde sivil toplum oluşumlarının bu kategorik ayrımlara karşı duruşları açısından da bir tartışma yapılmaktadır.

Hizmet Sunumu ve Hak Savunuculuğu

Ambrosini (2013) sivil toplum aktörlerinin eylemlerini inceleyerek bunların dört ayrı kategoride değerlendirilebileceğini söyler. Bunlardan ilki protesto eylemleridir, ikincisi ağların kurulması ve geliştirilmesidir (burada ağlarla kastedilen göçmen haklarını savunan örgütlenmeler arasındaki savunuculuk ağları; örgütlerle profesyoneller ve resmi otoriteler arasında kurulan ağlar ve örgütlerle bireyler arasında kurulan ağlardır). Üçüncü kategoriyi savunuculuk eylemleri ve son eylem tipini de hizmet sunumu oluşturur. Bu son iki kategori, hak savunuculuğu ve hizmet sunumu hem sivil toplum alanında hem de akademik yazında var olan eylemleri nitelemek, birbirinden farkını ortaya koymak için sıklıkla kullanılan terimlerdir. Hizmet sunumuyla kastedilen göçmenlerin içinde bulundukları yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik gıda, giyim, barınma, eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçlara erişimi sağlamaya yönelik göçmenlere sağlanan çeşitli kaynaklardır. Hak savunuculuğu ile ifade edilmek istenense göçmenlerin temel

insan haklarının tanınması ve bu haklara erişimlerinin sağlanması için yapılan eylemlerin tümüne verilen genel bir addır.

Göç alanında çalışan sivil toplum örgütlerinin hizmet sunumu eylemliliğine daha çok odaklanması hak savunuculuğu protesto gibi diğer eylemlerinin niteliğine ve gelişmişliğine olumsuz etki eder mi? Burada bu soruya net bir cevap getirmek gibi bir hedef olmasa da soruyla ilişkili düşünmek göç ve sivil toplum ilişkisine daha eleştirel yaklaşmamıza yardımcı olabilir. Bu soruyla ilişkili olarak ilk akla gelen, sivil toplumdaki sınırlı insan kaynağının ve maddi kaynakların hizmet sunumu gibi talepkar bir alanda tüketilmesinin, hak savunuculuğu, protesto eylemleri, lobicilik faaliyetleri gibi alanlarda görece daha zayıf bir performans gösterilmesine sebep olabileceğidir. Nitekim, sivil toplum aktörlerinin göçmenlere yönelik hizmet sunumu eylemlerinin devletlerin göç politikaları üzerindeki dolaylı etkisi de tartışmalıdır. Hizmet sunumu odaklı eylemlerin, göçmenlere yönelik ayrımcı sistemin olumsuzluklarını/çelişkilerini gidermeye yönelik çalışarak, aslında sistemi devam ettirmede işlevsel bir rol üstlendiğine yönelik eleştiriler mevcuttur (Ambrosini ve Van der Leun, 2015: 111-112). Bu eleştirilere göre, temel hakların tüm insanlar için korunması ve sağlanmasına yönelik sorumluluk bir nevi devletten alınıp, sivil topluma devredilmektedir. Çeşitli nedenlerle kayıtlı olamayan ya da geçerli vizeleri bulunmayan göçmenlerin haklarına erişimiyle ilgili sorumluluk devletin omuzlarından sivil toplumun omuzlarına doğru kaymaktadır.

Sivil toplumdaki hizmet sunumuna dair eylemlerin bu dolaylı etkisinin altının çizilmesi bu şekilde gelişen yardımlaşma ve dayanışmanın kendi özelinde olumsuz bir durum olduğunu söylemez. Bu hizmetler tek tek kişilerin hayatına önemli katkılar sağlamaktadır. Çeşitli nedenlerle kayıtsız olduğu için veya benzeri nedenlerle kamu sağlık sisteminden faydalanamayan ve sağlık sorunları yaşayan bir kağıtsız göçmenin, bir STÖ'den alacağı medikal destek hayat koşullarının iyileşmesine nesnel bir katkı sağlayabilir. Yani devlet üzerinden alamadığı sağlık hizmetini kısmen ve sınırlı bir biçimde sivil toplum üzerinden temin etmektedir. Buradaki sorun, bu gibi hizmetlerin hak temelli, herkese eşit olarak sağlanmasını, düzenli ve sürdürülebilir olmasını garantileyerek örgütlemenin kurulu toplumsal düzende sivil toplum aktörlerinin üstesinden gelemeyeceği bir zorluk olmasıdır. Nitekim, yapılan araştırmalar da maddi kaynak yetersizliklerinin hizmet sunumu eylemlerinde ciddi bir sorun olarak ortaya çıktığını, STÖ'lerin kaynak yetersizliği nedeniyle tüm göçmenlere ulaşamadığını ve bu nedenle de hizmetlerden kimin faydalanıp kimin faydalanamayacağı konusunda göçmenler arasında bir ayrım yapmak zorunda kaldıklarını göstermektedir (van der Leun ve Bouter, 2015).

Göç alanındaki sivil toplum örgütlenmesinin bir diğer eylem kategorisi olan hak savunuculuğu üzerine düşününce ilk altını çizmemiz gereken noktalardan biri de bu alanda birçok farklı aktörün ve söylemin olduğudur. Başka bir ifadeyle sivil toplumdaki hak savunuculuğu doğal olarak savunuculuk yapan grupların değişen ideolojik çerçevelerinden beslenir; ama en nihayetinde ortak bir hedef göçmen haklarını koruyan daha kapsayıcı göç politikalarının geliştirilmesi için idari ve yasama bürokrasisi üzerinde baskı kurulmasıdır. ABD'de yerel düzeydeki katılım politikalarına odaklanan bir çalışmada sivil toplum aktörlerinin hem prosedürel olarak (yani politika yapım sürecine yönelik) hem de politikaların esasına dair demokratikleşme sağladığını göstermektedir (Graauw, 2015). Sivil toplumdaki hak savunuculuğu eylemleri, göçmenlerin haklarını kısıtlayan devlet politikalarına karşı farklı bir söylem geliştirmekte, insan haklarının sadece vatandaşlar için değil herkes için korunması gerektiğinin altını çizerek kendilerini demokratik baskı unsurları olarak konumlamaktadır. İçinde bulunduğumuz bu yüzyılda göçü ve göçmenleri, özleri gereği, devletlerin ve ulusların varoluşuna bir tehdit olarak niteleyen söylem devletlerin göç politikalarına egemen olmaktadır. Hak savunuculuğu eylemleri bu söylemin bir çıktısı olarak gelişen insan haklarını sınırlayıcı göç politikalarına dikkat çekerek göçün ve göçmenin özünde (doğasında) tehdit içerdiğine dair önyargıları kırmayı hedeflemektedir. Öte taraftan sivil toplum örgütü çalışanlarıyla derinlemesine mülakatlar yapan araştırmalarda, hak savunuculuğu yapanların dışlayıcı göç politikalarını değiştirebileceklerine dair bir karamsarlık içerisinde olduğu görülmektedir (van der Leun ve Bouter, 2015). Sınırlı kaynaklar, sürekli artan sığınma başvuruları, göçmenlerin sürekli derinleşen güvencesizliği ve giderek artan göçmen karşıtlığı dikkate alındığında bu oldukça anlaşılır bir ruh halidir. Özellikle de göçmen karşıtı kamuoyu tutumu savunuculuk eylemlerinin ilerlemesini olumsuz yönde etkileyebilir. Kamuoyundaki göçmen karşıtlığını besleyen birçok farklı süreç vardır: Terör eylemleri, ekonomik krizler, kültürel dönüşümler hep göçle ilişkilendirilir ve farklı biçimlerde ilişkilidir de; ama bu tek başına göç hareketinin ve göçmenlik halinin bunlara sebep olduğu anlamına gelmez. Yine de kamuoyundaki göçmen karşıtlığını çeşitli ön yargılar ve kestirme cevaplarla beslemek oldukça kolaydır ve bu nedenle de sivil toplumdaki hak savunuculuğu eylemleri her göç alan ülkede ciddi bir defansla karşı karşıya kalmaktadır. Örneğin, ABD'de yapılan bir çalışma STÖ'lerin sivil haklara vurgu yapan ve ayrımcılık karşıtı söylemlerle ilerleyen kampanyalarının, sadece göçmen haklarına vurgu yapan kampanyalardan daha etkili olduğunu iddia etmektedir. Bu çalışmada federal düzeydeki sivil haklar mevzuatı üzerinden yürütülen bir sivil toplum kampanyasının konuyu kutuplaştırmayacağı; ancak göçmenlerin kamu hizmetlerine erişim haklarını doğrudan işaret eden kampanyalarınsa kamuoyunda

daha çok tepki çekebileceği çünkü göçmenlerin refah rejiminde pay sahibi olmasının tartışmalı bir alan olduğu belirtilmektedir (Graauw, 2015: 166).

Konuya bir başka açıdan bakacak olursak, her ne kadar hizmet sunumu ve hak savunuculuğu eylemleri zihinsel kategorilere kolayca ayrılabilse de uygulamada ikisi arasındaki fark belirsizleşebilmektedir. Daha net bir ifadeyle söylemek gerekirse bazı durumlarda sivil toplumdaki oluşumlar göçmenlerin ilk yardım, gıda, temiz su, medikal destek gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik eylemleri gerçekleştirse de bunları 'hizmet sunumu' eylemleri olarak nitelemezler. İlkesel olarak bu insani destekleri 'dayanışma' mantığı çerçevesinde ilerletirler ve göçmenlerle sadece temel ihtiyaçlarının karşılanmasını içermeyen yan yana da geldikleri sosyal ilişkiler de geliştirmeyi hedeflerler. Bu tür bir siyaset/söylem özünde hak savunuculuğunu da içermektedir ya da hak savunuculuğunun kendisidir; çünkü göçmenle kurulan ilişkiyi yardım eden yardım alan mantığından çıkarıp, böyle bir hiyerarşi içermeyen, ya da içermemesinin arzu edildiği bir dayanışma mantığına oturtmaya dair bir motivasyon vardır. Burada dayanışmanın sadece vatandaş olanlarla değil o sınırlar içerisinde bulunan ve aynı toplumsal yaşantıyı paylaşan, dolayısıyla benzer sorunları yaşayan diğer herkesle gerçekleştirebileceğine dair bir inanç vardır (Genç, 2017). Buradan yola çıkarak denebilir ki göçmenlerin ihtiyaçları karşılanırken de (hizmet sunumu) bununla ilişkili kurulan söylem hak savunuculuğunu da içerebilir.

Hak savunuculuğu ve hizmet sunumu arasındaki ilişkide görünen yer yer karşıtlık ve yer yer iç içe geçmişlik Yunanistan özelinde yapılmış bir çalışmada da kendini göstermektedir. Rozakou (2017), sivil toplumda göçmenler yararına çalışan oluşumların söylemlerindeki çeşitliliği incelemek için 2015 yazıyla Midilli adasında Suriyeli mültecilere için yapılan çalışmalara odaklanmış ve farklılaşan iki söylem tespit etmiştir: Bunlardan birisi, bürokratikleşmenin ve profesyonelleşmenin derinleştiği büyük bütçelere sahip uluslararası yardım kuruluşlarının göçmenlere yönelik söylemiyle, diğeriyse göçmenlerle eşitler arasında bir ilişki kurmayı hedefleyen yerel dayanışma ağlarının söylemidir. İlkinde, profesyonel bir iş ("insani yardım") kapsamında kurulan bu ilişkide göçmenler "yararlanıcılar" olarak değerlendirilirken, diğerinde göçmen sadece yardım alan konumunun ötesinde dayanışma kurulan bir eşit olarak düşünülmektedir (Rozakou, 2017: 100). Buna ek olarak, ikinci söylemi benimseyen dayanışma ağlarının ve inisiyatiflerin, zaman zaman insani yardım söylemine karşı açıktan bir çatışma içerisinde kendilerini konumladıklarının da altı çizilmektedir. Rozakou, bu söylemlerin arasındaki farkı ve çatışmayı ortaya

koyduktan sonra, esas olarak birbirleriyle etkileşimlerini değerlendirmektedir. Buna göre, 2015 yazında, Midilli Adasında, bu farklı söylemler ve aktörler, göçmenlerin ihtiyaçlarına erişebilmelerini sağlamak için hem işbirliği hem rekabet içerebilen çeşitli etkileşimlerde bulunurlar. Örneğin Rozakou'ya göre, büyük bütçelere sahip uluslararası örgütlerin göçmeni "yararlanıcı" olarak niteleyen söylemleri, yerel dayanışma ağlarının göçmenleri desteklemek için ihtiyaç duydukları bu fonlara (maddi kaynaklara) başvurmaları önünde önemli bir çelişki olarak belirmektedir. Bazı inisiyatifler kurumsallaşma yoluna gidip, uluslararası örgütlerle ilişkilerini bu doğrultuda yakınlaştırırken, diğerleri ağ tipi yapılarını korurlar (Rozakou, 2017: 103).

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Sivil Toplum

Sivil toplumda göçmenler yararına gelişen eylemler insan hakları ve vatandaşlık kavramları üzerine daha eleştirel düşünmeyi de beraberinde getirir. Temel insan haklarını tanımlayan uluslararası metinler (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Her türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine dair Uluslararası Sözleşme gibi…) bu hakları kişilerin herhangi bir devletin vatandaşı olup olmamasından bağımsız olarak koruma altına almaktadır. Ancak uygulamada, ulus-devlet sınırları içerisinde bu haklara tam erişim sadece vatandaşlık bağıyla mümkün olabilmektedir. Bu çelişki en net şekilde düzensiz göçmenlerin[7] yaşam koşulları ve haklarına erişimleri incelendiğinde görünür. Özellikle kağıtsız göçmenlerin temel haklara erişimleri, devletlerin sert ve sınırlayıcı göç politikaları doğrultusunda ciddi biçimde kısıtlanmaktadır. Ülkede kalış ve/ya çalışma izninin olmaması devletlerin bu göçmen grubu kamu hizmetlerinden ve böylece eğitim, sağlık gibi temel haklara erişimden dışlamalarının önünü açmaktadır (McNevin, 2007). Sonuç olarak, devlete vatandaşlık veya benzeri bir statüyle bağlı olmayan kişilerin temel hakları uygulamada yeterince korunamamakta ve bunun sonucu olarak da güvencesiz ve korunaksız yaşamlar ortaya çıkmaktadır. Bu durum insan haklarının fikri ile uygulaması arasındaki çelişkiyi ortaya koyar: İnsan hakları tanımı gereği herkesin haklarının korunmasının gerekliliğine işaret ederken, uygulamada sadece bir

[7] Burada düzensiz göçmen kavramıyla işaret edilen grup devletler tarafından ikamet ve/ya çalışma için verilen resmi izin belgeleri çeşitli nedenlerle olmayan kağıtsız göçmenler ve bu gruba ek olarak, aslında belgeleri olan ama uygulamada haklara erişim açısından bu belgelerin bir geçerliliği olmayan daha geniş bir göçmen gruba işaret etmek için kullanılmıştır. Bu grubun içerisine sığınmacılar, mülteciler, geçici koruma statüsü altındakiler de girebilir.

ulus devletle vatandaşlık bağı olanların hakları korunabilmektedir.[8] Sivil toplum örgütlerinin, özellikle kâğıtsız göçmenlere yönelik, sağlık, eğitim, barınma gibi alanlardaki hizmet sunumu, özellikle bu çerçevede ayrı bir önem kazanmaktadır. Sivil toplum örgütleri devletin boş bıraktığı veya çekildiği bir alanda eylemde bulunmaktadır (Ambrosini, 2015). Başka bir ifadeyle, kağıtsız göçmenlerin birçok kamusal hizmetten dışlanması, sivil toplum örgütlerinin bu hizmetleri sağlamasına yönelik bir talep oluşturmakta ve daha önce de belirtildiği gibi üzerlerine düşen sorumluluğu bu açıdan arttırmaktadır (Ambrosini ve van der Leun, 2015: 105).

Siyasal aidiyet, demokrasi, devlete 'meşru' üyelik gibi meseleler üzerine düşündüren bir başka sivil toplum eylemliliği de göçmenlerin bulundukları ülkelerdeki protestoları ya da başka bir ifadeyle hak mücadeleleridir. Özellikle 2000'li yılların başından itibaren mülteciler, sığınmacılar, kağıtsız göçmenlerin ve onları destekleyen çeşitli yerel oluşumların ve aktivistlerin (göçmenlerin) içinde bulundukları yaşam koşullarını protesto ettikleri ve taleplerini ortaya koydukları eylemleri ABD, Fransa, İtalya, Yunanistan, İspanya gibi göç alan ülkelerde görünürlük kazanmaya başlamıştır (Tyler ve Marciniak, 2013). Örneğin, Fransa, İspanya ve İsviçre'de kağıtsız göçmenlerin yasallaştırılması (oturma ve çalışma vizesi almaları) için düzenlenen sivil toplum kampanyalarını inceleyen Laubenthal (2007), yasallaştırma yanlısı bu hareketlerin ortaya çıkışında ve merkezinde göçmenlerin kendi örgütlenmelerinin ve onları destekleyen göçmen yanlısı yerel oluşumların olduğunu tespit etmiştir. İspanya özelinde yasallaştırma yanlısı bu hareketlerin ana temsilcilerinin, ulusal göç politikalarını küreselleşme karşıtı ve insan hakları odaklı bir yaklaşımla eleştiren ırkçılık karşıtı yeni bir toplumsal hareket olduğunu belirtmektedir. Benzer bir şekilde McNevin (2007) de ABD'de 2006 yılında kağıtsız göçmenlerin üç ay süren protesto eylemlerini inceler ve göçmenlerin bu eylemlerde ortaya koydukları siyasal aidiyet ve tanınırlık taleplerinin "bir yere ait olmanın ne anlama geldiğinin radikal bir sorgulaması" olduğunu söyler (McNevin, 2007: 656). McNevin'e göre ulus-devletler kağıtsız göçmenleri ülkede izinsiz kalışları nedeniyle cezalandırıp onların haklarını sınırladıklarında siyasal aidiyetin toprak ve sınırlarla ilişkisini bir kez daha vurgularlar ve böylece hem devletin hem vatandaşlarının egemenliğini pekiştirmiş olurlar. Öte taraftan kağıtsız göçmenlerin (özellikle siyasal) hak talepleri ve bu

[8] Buradaki ifade yalnızca kağıtsız göçmenle vatandaş arasındaki farkı ortaya koyma amacını taşımaktadır; devletlerin hem tarih içerisinde hem hala günümüzde, bazı bölgelerde, kendi vatandaşlarına yönelik de ayrımcı politikaları olduğu gerçeğini yadsımamaktadır.

yöndeki protestolarıysa tam da toprak egemenliğinin ve devlete meşru üyeliğinin nasıl tanımlana geldiğine bir meydan okumadır (McNevin, 2007: 656).

Düzensiz göçmenlerin hak mücadeleleri vatandaşlığın geleneksel anlamını dönüştürerek ilgili teorik tartışmalarını da etkilemektedir (Tyler ve Marciniak, 2013). Örneğin Mezzadra'ya göre düzensiz göçmenlerin hak mücadelelerine odaklanan çalışmalarda göçmenlerin taleplerinin vatandaşlık olduğu yorumu (ya da varsayımı) yapılır, halbuki ona göre bu eylemlerin kendi özelinde değerlendirilmesi gerekir ve en başta bu eylemlerin gerçekleşmesi aslında düzensiz göçmenlerin çoktan vatandaş olarak kendilerini ortaya koyduklarını gösterir (Mezzandra, 2011). Böylece Mezzandra düzensiz göçmenlerin hak mücadelelerinden yola çıkarak vatandaşlığın eylemden, pratikten kaynaklandığını söylediği eleştirel bir okumasını yapmaktadır. Bu ve benzeri yorumlar Engin Işın'ın (2009) vatandaşlığı bir eyleme hali olarak değerlendirdiği eleştirel okumalarından özellikle etkilenmektedir. Işın'a göre vatandaşlık eylemleri (*acts of citizenship*) illaki bir yasa veya bir sorumluluk tanımı üzerine inşa olmamıştır. Hatta kimi zaman bu eylemler yasayı da ihlal edebilir. Vatandaşlık eyleminde bulunan aktörlerin önceden yasalarda tanınmış olmasına gerek yoktur, sadece eyleme geçerek dahi kendilerini tanımayan (yok sayan) yasalara etki ederler ve böylece de vatandaşlığın anlamını dönüştürmektedirler. Tam da bununla ilişkili olarak, kağıtsız göçmenlerin taleplerinin özgünlüğü onların kamu hizmetlerine erişimi talep ediyor olmaları değil, yasal ehliyetleri olmadığı halde adalet talebiyle ortaya çıkıyor olmalarından kaynaklanmaktadır (Işın, 2009: 382).

Küresel Düzey ve Sivil Toplum

Yukarıdaki tartışmalarda öne sürülen iddialar genel olarak ulusal düzey üzerinden geliştirilmiştir. Ulusal düzeye benzer bir şekilde küresel düzeyde de göçmenler yararına kampanyalar yürüten oluşumların, göçmenlerin haklarının korunmasına yönelik söylemi küresel karar alma, politika oluşturma alanlarına taşıdıklarını görürüz (Piper ve Rother, 2012). Küresel düzeydeki sivil toplum kampanyaları sadece tekil devletleri hedeflemez; aynı zamanda uluslararası örgütler ve diğer tüm ilgili oluşumlar üzerinde baskı mekanizması oluşturmaya çalışır. Mesela, Avrupa Birliği (AB), içinde bulunduğu ve etkilediği coğrafyalardaki göç rejimleri üzerinde belirleyici olabilen politikalar geliştirmektedir. Bu nedenle de göçmenler yararına kampanyalar yürüten sivil toplum oluşumları için önemli bir hedeftir. Örneğin, AB'nin 18 Mart 2016 yılında Türkiye ile imzaladığı meşhur anlaşma, özellikle sığınmacılar açısından sebep olduğu hak ihlalleri ve kötü insani koşullardan ötürü Uluslararası Af Örgütü gibi

oluşumlar tarafından yoğun tepkilerle karşılanıp, sert bir şekilde eleştirilmiştir (Amnesty International, 2017).

Bunun haricinde uluslararası kurumların özellikle 2000'lerden itibaren göç yönetimiyle ilgilenmeye başlamasıyla gelişen yeni girişimler de sivil toplum oluşumları için etki edebileceği bir ulusaşırı alan oluşturmaktadır (Grugel ve Piper, 2011: 440). Örneğin, Birleşmiş Milletler (BM) 2006 yılında Uluslararası Göç ve Kalkınma Konusunda Yüksek Düzeyli Diyalog toplantısını düzenlemiştir. Bunu takiben Göç ve Kalkınma Üzerine Küresel Forum (GKKF) da 2007 yılından beri her yıl düzenlenmektedir (Grugel ve Piper, 2011: 436). Bu foruma ulusal ve küresel düzeyde örgütlenen ve göçmenler yararına kampanyalar yürüten çeşitli sivil toplum örgütleri de katılmakta ve göç politikalarına insan haklarına vurgu yapan bir söylemle yön vermeye çalışmaktadır (Rother 2010, 2019; Schierup vd, 2018). 2015'teki GKKF İstanbul'da Türkiye'nin ev sahipliğinde gerçekleştirilmiş ve Türkiye'deki ilgili bazı sivil toplum oluşumlarının da dâhil olduğu küresel göç politikalarının tartışıldığı bir alan oluşmuştur (Soykan ve Şenses, 2018).

Küresel düzeydeki bu tarz örgütlenmelerde ortaya çıkan önemli bir soru, göçmenlerin kendi örgütlenmelerinin ve göçmenlerin haklarını savunan diğer örgütlenmelerin küresel düzeydeki yönetime ne oranda katılıp etki edebildikleridir (Grugel ve Piper, 2011). Burada sözü edilen etki, devletin kendi egemenlik tanımıyla ilişkili çıkarlarına odaklanan göçle ilişkili güvenlikçi söylemi, göçmen ve insan hakları odaklı bir zemine çekip bu zemin üzerinden politika geliştirilmesinin sağlanmasıdır. Kimin küresel düzeyde etkili olabildiğine dair soruyla ilgili olaraksa ilk göze çarpan küresel düzeye katılan/katılabilen sivil toplum oluşumları arasında göçmenlerin kendi örgütlenmelerinin daha sınırlı olduğudur. Bunun bir örneğine de 2015 yılında İstanbul'da düzenlenen GKKF'daki Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinin katılımında rastlanmaktadır. Göçmen derneklerinin diğer sivil toplum örgütlenmelerine oranla katılımları yok denecek kadar az olmuştur (Soykan ve Şenses, 2018). Buna ek olarak, Grugel ve Piper'a göre, sivil toplum aktörleri küresel düzeydeki göç yönetimine dâhil olup, göçmen haklarının korunmasını söylem düzeyinde vurgulayabilmektedir; ama küresel düzeyde uluslararası göç politikaları belirlenirken genel çerçeve esas olarak küresel ekonomi politiğin ve devletlerin tercihleri doğrultusunda şekillenmektedir (Grugel ve Piper 2011, 2015).

3. TÜRKİYE'DEN ÖRNEKLER

Uluslararası göçle ilişkili diğer konulara kıyasla sivil toplum ve göç ilişkisi, Türkiye'de görece daha az çalışılan bir konudur. Bu durumun en temel sebeplerinden biri de göçle ilişkili sivil toplumun yakın bir geçmişinin olmasıdır.

Türkiye'deki göç alanında faal sivil toplum oluşumları göç alan Kuzey ülkelerine kıyasla kısa bir örgütlenme geçmişine sahiptir; en eskileri 90'ların sonu 2000'lerin başında kurulmuştur.[9] Türkiye'nin engebeli demokratikleşme süreçlerinin sivil toplumdaki örgütlenmelere tanıdığı (dar) alan bu örgütlenmelerin gelişimini de etkilemektedir.[10] Buna ek olarak Türkiye'nin bölgesel ve küresel göç rejimindeki temel rolünün uzun süre boyunca göç veren ve transit ülke olması ve içerideki uluslararası göçmen nüfusunun ancak 80'lerin sonu 90'ların başı itibariyle yavaş yavaş artmaya başlaması da bu alandaki örgütlenmelerin görece daha geç gelişmesine sebep olmuştur. Suriyeli mültecilerin göçüyle beraber sivil toplum örgütlenmeleri çeşitlenmiş ve sayıları artmıştır. Buna paralel olarak, son yıllarda sivil toplumla ilgili araştırmalar da sınırlı sayıda da olsa artmaya başlanmıştır.[11] Bu bölümdeki amaç, bu araştırmaların bulgularını bir önceki bölümdeki kavramsal tartışmalar ışığında bir araya getirerek, Türkiye'deki göçmenler yararına çalışmalar yürüten sivil toplum üzerine genel bir çerçeve çizmektir.

Suriyeli mültecilerin 2011 itibariyle kitlesel olarak Türkiye'ye göç etmesiyle Türkiye'nin göç rejimindeki göç veren ve transit ülke rolü (Kirişçi, 2007), dünyada en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülke rolüne evirilmiştir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) verilerine göre, Ekim 2019 sonu itibariyle ülkede, Suriyeli mültecilerle birlikte toplamda 4 milyon zorunlu göçmen vardır.[12] Suriyeli mültecilerin gelişi göç alanında çalışan örgütlenmeleri de hem sayısal olarak arttırmış hem de çeşitlendirmiştir. Alanda çalışan sivil toplum örgütlerinin (STÖ) sayısı özellikle de mültecilerin sayılarının fazla olduğu Gaziantep, Kilis, Adana, Şanlıurfa, Osmaniye, İstanbul ve İzmir gibi illerde artmıştır. Buna ek olarak, özellikle 2015 sonrası sayıları bir anda artan uluslararası sivil toplum kuruluşları da Türkiye'de çalışmalar yapmaktadır (Mackreath ve Sağnıç, 2017); ancak bu bölümde ağırlıklı olarak ulusal ölçekli sivil toplum oluşumlarının çalışmaları değerlendirilmektedir.

---

[9] Bu duruma istisnayı, ilerleyen bölümde açıklanacak olan, "Türk-soylu" göçmenlerin kurduğu dernekler oluşturur.

[10] Türkiye'deki sivil toplumun gelişimine dair bir tartışma, makalenin esas odağı Türkiye olmadığı için dışarıda tutulmuştur. Ancak devletin sivil toplumla ilişkisi doğal olarak göçle ilgili örgütlenmelerin de niteliğini etkilemektedir.

[11] Suriyeli mültecilerin göçünün öncesindeki durumu değerlendiren çalışmalara örnekler için bakınız: Toumarkine 2001; Özgür-Baklacıoğlu 2006; Danış ve Parla 2009; Şenses, 2012; Toksöz, Erdoğdu ve Kaşka, 2012; Erdoğdu ve Şenses, 2015. Suriyeli mültecilerin göçü ile gelişen son durumu değerlendiren çalışmalara örnekler için bakınız: Kutlu 2015; Kaşlı, 2016; Genç 2017; Mackreath ve Sağnıç 2017; Danış ve Nazlı 2018; Soykan ve Şenses, 2018; Sunata ve Tosun 2018.

[12] Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) verilerine göre Suriye'den 3.6 milyon; Afganistan'dan 170 bin; Irak'tan 142 bin; İran'dan 39 bin; Somali'den 5700 insan Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır (UNHCR, 2019).

Alanda faal olarak çalışan sivil toplum oluşumları, kuruluş amaçları, eylemleri, örgütlenme yapıları gibi parametreler doğrultusunda farklı biçimlerde sınıflandırılabilir (Erdoğdu ve Şenses, 2015). Böyle bir sınıflandırma yaparken değinilmesi gereken en temel fark bu oluşumların göçmenlerin kendi örgütlenmeleri mi yoksa yerel halk tarafından kurulan örgütlenmeler mi olduğudur. Türkiye'de ilk gruba düşen göçmen dernekleri yerel halk tarafından kurulan oluşumlara kıyasla sınırlı sayıdadır. Yerel halk tarafından geliştirilen sivil toplum örgütlenmeleri de kendi içerisinde çeşitlilik gösterir. Örneğin, Uluslararası Af Örgütü, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, Hayata Destek gibi genel olarak insan haklarının korunmasına ve/ya ihtiyaç sahiplerine insani yardım sağlanmasına yönelik kurulmuş STÖ'ler göçmen haklarının korunması ve göçmenlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik de çalışmalar yaparlar. Bu grup haricinde daha dar bir odakla sadece göçmenlere destek amacıyla kurulan, Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği, Göçmen Dayanışma Derneği gibi, örgütlenmelerin de sayıları son yıllarda artmaktadır. Üçüncü bir grup olarak ise, bu iki gruptan özellikle örgütlenme yapıları ve söylemleri açısından farklı bir biçimde gelişen aktivist ve gönüllülerden oluşan, Göçmen Dayanışma Ağı, Mülteciyim Hemşerim, Birlikte Yaşamak İstiyoruz İnisiyatifi gibi, ağ tipi oluşumlar Türkiye'de göçmenlerle ilgili çalışmalar yapmaktadır.[13]

Bu örgütlenmelerin göçmenlere yönelik çalışmalarını kavrayabilmek için üçüncü bölümde tartışılan hizmet sunumu ve hak savunuculuğu arasındaki kategorik ayrım iyi bir başlangıç noktasıdır. Bu doğrultuda değerlendirildiğinde Türkiye'deki yerel halkın kurduğu örgütlenmelerin göçmenlere yönelik en yaygın çalışmaları ihtiyaçlarının karşılanması, yani en genel ifadeyle hizmet sunumudur. Daha açık bir ifadeyle STÖ çalışmalarını esas olarak gıda, giysi ve barınma gibi en temel ve en acil ihtiyaçların karşılanması oluşturur (Kutlu, 2015). Bu tarz faaliyetler Suriyelilerin göçünden önce de sivil toplumda gerçekleştirilirken, 2011 sonrası sivil toplumun bu desteğine ihtiyaç artmıştır çünkü hem göçmenlerin sayıları bir anda artmıştır hem de devlet kamp dışındaki mültecilerin ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik bir destek programı geliştirmemiştir. Buna ek olarak, göçmenleri Türkiye'de sahip oldukları haklar konusunda bilgilendirmeye yönelik çalışmalar da yapılmaktadır. Özellikle, göçmenlerin iltica başvuru süreçlerinde veya başvurularının reddedildiği durumlarda ne yapabileceklerine yönelik

[13] Bu bölümde adı geçen örgütlenmelerin seçimi rastlantısal yapılmıştır ve kategorileri örneklendirebilmek için bu isimler verilmiştir. Türkiye'de göç alanında çalışan STÖ'ler üzerine bir değerlendirme için Mackreath ve Sağnıç (2017) raporu incelenebilir. Alanda çalışan STÖ'nin geniş bir listesi içinse Melih Cilga tarafından hazırlanan interaktif ağ haritası iyi bir başlangıç olabilir. Erişim için https://graphcommons.com/graphs/0711e621-a8c5-4651-a1d6-33106c7bb3f1 (2.9.2018).

bilgilendirme şeklindeki hukuki destek ve danışmanlık sivil toplumda göçmenlere yönelik gelişen yaygın çalışmalar arasındadır. Buna ek olarak, göçmenlerin sağlık sorunlarına yönelik medikal yardım, psiko-sosyal danışmanlık; nakdi yardımlar; meslek edindirme kursları, dil kursları, göçmen çocukların eğitimlerine destek amaçlı açılan kurslar, sivil toplumdaki diğer yaygın faaliyetler arasındadır (Mackreath ve Sağnıç, 2017; Toksöz, Erdoğdu ve Kaşka, 2012: 114-7).

Bu gibi insani yardım ve destek çalışmalarına ek olarak bazı sivil toplum örgütleri yaptıkları saha araştırmaları ve hazırladıkları raporlarla göçmenlerin içinde bulundukları yaşam koşullarını ortaya koyan çalışmalar da yaparlar. Bu raporlama çalışmaları aracılığıyla politika önerilerinde ve taleplerde bulunurlar. Buna ek olarak, sivil toplum içerisinde basın açıklamaları gibi araçları kullanarak geliştirilen çeşitli hak savunuculuğu ve kamuoyunda farkındalık yaratma çalışmaları da yapılmaktadır. Ancak, bu gibi savunuculuk çalışmaları diğerlerine kıyasla daha seyrektir. Buna ek olarak, bu tarz çalışmalar siyaset bilimi yazının da toplumsal hareketler olarak da kavramsallaştırabileceğimiz ağ tipi örgütlenmelerde etkin bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Her ne kadar diğer kurumsallaşmış sivil toplum örgütlerinde de bu tarz çalışmalar gerçekleşse de göçmenlere yönelik çalışmaları olan ağ tipi örgütlenmelerin çalışmalarının temel motivasyonunun hak savunuculuğu olduğu söylenebilir. Ağustos 2019'da Suriye ve diğer ülkelerden gelen mültecilerin sınırdışı edildiği/edileceğine dair haberler ve gelişmeler üzerine basın açıklaması ve farkındalık çalışmaları yürüten Birlikte Yaşamak İstiyoruz İnisiyatifi bu ağ tipi örgütlenmelere bir örnek olarak verilebilir (Diken İnternet Gazetesi, 2019). Bu tür inisiyatif, platform veya ağ tipi örgütlenmeler, diğer göç alan ülkeler kıyasla, Türkiye'de oldukça yakın bir zamanda gelişmeye başlamıştır. İlk defa 2009 yılı içerisinde bir araya gelen Göçmen Dayanışma Ağı aktivistlerinin de amacı göçmenlere yönelik ayrımcılığa ve göçmenlerin uğradıkları haksızlıklara dikkat çekmektir. Göçmenler arasındaki yasal kategorik ayrımlara (mülteci, ekonomik göçmen gibi) karşı çıkarak, tüm göçmenlerin haklarını "dünya vatandaşlığı" ve "insan hakları" temelinde savunurlar (Genç, 2017). Bu oluşumların söylemleriyle, üçüncü bölümde değinilen, ABD, Fransa gibi ülkelerdeki vatandaşlık kavramını sorgulatan göçmen hareketlerinin söylemleri arasında benzerlik kurmak mümkündür. Öte taraftan, bu ülkelerdekine benzer şekilde kitleselleşmiş, göçmenleri de içeren bir toplumsal hareketten henüz Türkiye için söz edemeyiz.

Göçmenler arasındaki yasal kategorik ayrımlara, vatandaşlık meselesine dikkat çeken, uluslararası göçe yönelik bu bütünsel yaklaşım ve söylem, bu tarz oluşumları diğer STÖ'lerden ayıran bir diğer unsurdur. Diğer STÖ'lerin

çalışmalarının odağında, çoğunlukla mültecilik statüsü etrafında gelişen bir "zorunlu göç" anlayışı bulunmaktadır. Üçüncü bölümde tartışılan devletlerin göç ve göçmenleri kontrol edebilmek için geliştirdikleri mülteci, sığınmacı, düzensiz göçmen gibi kategoriler Türkiye'nin göç yasalarında da bulunur. Örneğin, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (Kanun No.6458), düzensiz göçü "yabancıların yasadışı yollarla Türkiye'ye girişini, Türkiye'de kalışını, Türkiye'den çıkışını ve Türkiye'de izinsiz çalışmasını" ifade eder, şeklinde tanımlar. Devletin bu kategorileri sivil toplumdaki söylemlerde de karşılık bulur. Özellikle de Suriyelilerin Türkiye'ye zorunlu göçüyle beraber kamusal alandaki tartışmaların bir odağı da bu insanlar için hangi isimlendirmenin yapılması gerektiğine dairdir. Misafir, göçmen, muhacir, mülteci, sığınmacı, geçici koruma statüsü sahibi, gibi kategoriler içerisinden tercihler kullanılmaktadır. Sivil toplumda mültecilerin haklarını savunan ya da Suriyelilerin Türkiye'deki varlıklarını meşrulaştırmaya, göçmen karşıtı kamuoyunun bakış açısını yumuşatmaya çalışan gruplardan bazıları, Suriyelilerin keyfi olarak burada bulunmadığını, zorunlu olarak göç ettiklerini iyice vurgulamak için, yani anlaşılır sebeplerle, bu insanların "düzensiz/kayıtdışı göçmen değil", "mülteci" olduğunun altını çizmektedir.[14] Mülteci olma halinin ısrarla altı çizildiği için bu söylenenler dikkate alınması gereken önemli söylemlerdir. Öte taraftan bu söylem, söyleyenin niyetinden bağımsız, dolaylı olarak bir "hak ediş" sorunu ya da diğer bir ifadeyle göçmenler arasında bir değerlilik ölçeği ("*deservingness frame"*) ortaya çıkarmaktadır (Chauvin ve Garcés-Mascareñas, 2014). Daha açık bir ifadeyle buradaki sorun "Suriyeliler mültecidir" gerçeğini öne sürerken bu gerçeği kabul ettirebilmek için daha az "değerli" bir karşıt grup oluşturmaktadır ("düzensiz göçmen"). Bu karşılaştırmalar ve hak ediş sorunu Suriyelilerin göçüyle ortaya çıkmış yeni bir durum değildir. Türkiye'de göç alanındaki faal sivil toplum oluşumlarının çoğunluğu, Suriyelilerden önce de çalışmalarını kağıtsız göçmenler yerine mültecilere ve/ya sığınmacılara (bir şekilde kayıtlı göçmenlere) yönelik geliştirmektedir (Parla 2011:459; Şenses 2012: 210). İşte bu duruma istisnayı,

[14] Örnek olarak: (1) "Bu insanların sıradan göçmen değil, mülteci olduğu ve bir savaştan kaçtıklarını, gidebilecekleri başka bir yer olmadığını unutmasın." (Aljazeera Turk, "Uyum için Vatandaşlık Şart", http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/uyum-icin-vatandaslik-sart (29.9.2019)). (2) "Ve de bu insanlara artık göçmen demeyi bırakalım bence… Yurtlarında zorla ayrılmış veya ayrılmak zorunda bırakılmış bu insanlara artık göçmen değil mülteci denmeli. Bu insanların çoğu evleri ve huzurları var da burada daha güzel bir hayat yaşamak için yollara düşmüş değil. Tam aksine iç savaşta evi yıkıldığı, ülkesinde can güvenliği kalmadığı için yeni umutlar peşinde bu ülkelere ulaşmaya çalışıyor. … Göçmen yerine mülteci kelimesinin kullanılmasının göçmen alerjisi olan, aşırı sağ sempatizanını bir kısım kamuoyunun da olaya bakışını olumlu yönde değiştireceğini zannediyorum." (İbrahim Kaya, "Göçmen mi Sığınmacı mı?", http://www.haberisvec.net/yazar/7946-ibrahim-kaya-gocmen-mi-siginmaci-mi.html (29.9.2019)).

yukarıda anlatılan toplumsal hareket olarak da nitelendirilebilecek ağlar ve inisiyatifler oluşturur. Dünyadaki örneklerine kıyasla Türkiye'de daha sınırlı bir etki alanına sahip bu ağ tipi örgütlenmeler eylemlerini belirlerken göçmenleri devletlerin kullandıkları kategoriler doğrultusunda ayırmaz (Genç, 2017:121). Öte taraftan, konuyla ilişkili bir başka çalışmada (Üstübici 2018: 169), STÖ'lerin mülteciler özelindeki çalışmalarını kağıtsız göçmenlerin durumlarına karşı duyarsız oldukları için değil, kapasite, kaynak ve uzmanlığa ilişkin eksiklikleri olmasına referansla açıkladıklarının altı çizilmektedir. STÖ'lerin uygulamada kağıtsız göçmenlerle sığınmacıları açıkça ayrıştırmadıklarının altı çizilmektedir. Buna ek olarak, sığınmacılar odaklı gelişen hak savunuculuğunun, STÖ'ler için insan hakları ihlallerine yönelik kaygılarını ifadenin meşru bir yolu olduğu vurgulanmaktadır (Üstübici, 2018: 170-171). Buradan da anlaşılacağı üzere devletlerin geliştirmiş oldukları bu yasal statülere karşı sivil toplumun değişen biçimlerde kendini konumlandığı görülmektedir.

Son olarak, göçmenlerin kendileri tarafından kurulan örgütlenmelere değinmek, Türkiye'de göçmenlere yönelik çalışmaları olan sivil toplum üzerine daha bütünlüklü bir çerçeve çizebilmek açısından önemlidir. Türkiye'deki göçmen derneklerini değerlendirirken temelde yapay bir ayrım yapılır: "Türk soylu" göçmenlerle, "Türk soylu" olmayanların kurduğu dernekler... Bu ayrım Türkiye'deki mevzuatın "göçmen" ve "yabancı" olarak iki ayrı kategori oluşturmasından ve bunları "Türk soyuna" mensup olmak ("göçmen") ya da olmamak ("yabancı") gibi muğlak bir ayrıma dayanmasından kaynaklanmaktadır. [15] Bu doğrultuda bakıldığında, Balkan göçmenlerinin, Türkmenlerin, Kırım Türklerinin ve Azerbaycan'dan gelen göçmenlerin kurdukları dernekler "Türk soylu" göçmenlerin kurmuş oldukları derneklere örnek teşkil eder. Bu göçmenlerin birçoğu zamanla Türkiye vatandaşı olmuştur. "Türk soylu" olmayan göçmen örgütlenmelerine ise Ukraynalıların, Gürcülerin, Afganların ve Suriyelilerin dernekleşme faaliyetleri örnek olarak gösterilebilir (Toksöz, Erdoğdu ve Kaşka, 2012: 113). Türkiye'deki göçmen dernekleri üzerine mevcut araştırmalar sınırlıdır ve bunlar esasen "Türk soylu" göçmenlerin örgütlenmeleri üzerine odaklanır (bkz. Toumarkine, 2001; Özgür-Baklacıoğlu, 2006; Danış and Parla, 2009; Kaşlı 2016).

[15] Türkiye'deki mevzuata göre "göçmen", "Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu halde" Türkiye'ye gelen kişilerdir (İskan Kanunu, 5543/2006, madde 3/d). "Yabancı" ise, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişi" olarak tanımlanır (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 6458/2013, madde 3/ü).

Mevcut çalışmalar doğrultusunda bu oluşumların faaliyetleri değerlendirildiğinde, "Türk soylu" göçmen derneklerine kıyasla "yabancıların" dernekleri son yıllarda kurulmaya başlamıştır ve zayıf bir kurumsal yapıya sahiptir. Bu durum, "Türk soylu" göçmenlere kıyasla, "yabancıların" devlet nezdinde daha belirsiz ve geçici statülerde bulunmalarından ve bununla ilişkili olarak da daha güvencesiz hayatlar yaşamalarından kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle, her iki grubun göç tarihleri, göçlerinin genel seyri ve devlet nezdindeki konumları arasındaki farklılaşma örgütlenme deneyimlerini de farklılaştırmaktadır. Örnek olarak, "yabancıların" 1980 sonrası hız kazanan ve böylece daha "yakın" zamanlara denk düşen göçlerine kıyasla Balkan göçlerinin tarihi daha eskidir. Balkan göçmenlerinin hemen hemen yarısı 1950 öncesinde Türkiye'ye göç etmiştir; göç hareketliliğinin yaklaşık % 30'u ise 1950-1980 arası dönemde gerçekleşmiştir (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014: 140-41). "Türk soyluların" derneklerinin faaliyetleri 1990'lı yıllara kadar "soyut bir Türkçülük ve milli mücadele" davası güden, geride kalan soydaşların sorunlarını dile getiren, "diyasporik siyasi örgüt" olarak nitelendirilmektedir (Danış ve Parla, 2009: 146). Öte taraftan 1990'lardan sonra Türkiye'ye gelen "Türk soylu göçmenler" de düzensizleşen göç hareketlerinin ve belirsizleşen göç statülerinin sonucu olarak, vatandaşlık bir yana oturum vizesi bile almakta zorlanır hale gelmişlerdir. (Danış ve Parla, 2009: 142-43). Bunun sonucunda, soydaşlarının Türkiye'de karşılaştığı yasal ve toplumsal sorunlara karşı bu dernekler "yeni bir rol" edinmiş ve bu yeni sorunlara farklılaşan çözümler arama işine de girişmişlerdir (Danış ve Parla, 2009: 147).

Her iki göçmen grubun da dernekleşme faaliyetleri daha genel bir açıdan değerlendirildiğinde, göçmenler tarafından kurulan bu sivil toplum oluşumlarının genel amaçları kültürü koruyabilmek, yeni kuşaklara aktarabilmek ve göç edilen ülkede birbirleriyle iletişim ve dayanışma içerisinde kalabilmektir. Bu kapsamda, yemekler, folklor kursları, dil kursları gibi çalışmalar yapılır. Buna ek olarak, Türkiye'deki mevzuatla ilgili bilgilendirme çalışmaları da yapılır. Örneğin, Türkiye'de çalışma izinlerinin alınması, vatandaşlığa geçişte karşılaşılan sorunlar gibi konular bu çalışmaların odağı olabilir (Toksöz, Erdoğdu ve Kaşka, 2012: 112-4).

4. SONUÇ YERİNE

Bu makalede, uluslararası göç ve sivil toplum ilişkisi göçmenler yararına çalışan oluşumlar üzerinden tartışılmıştır. Göçmenler yararına çalışmaları olan sivil toplum oluşumlarının amaçları, eylemleri, kimleri içerdiği gibi konulardaki çeşitlilik kavramsal bir çerçeveyle ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir. Ayrıca,

Türkiye içerisindeki göçmen yanlısı oluşumların da genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu tartışmalardan yola çıkarak, uluslararası göç ve sivil toplum ilişkisine dair gelecek araştırmaları yönlendirebilecek birkaç tartışma konusuna değinilebilir.

İlk olarak, devletin göç ve göçmenle kurduğu ilişkiyi sivil toplum üzerinden görmek, kavramak ve anlatmak mümkündür. Bu doğrultuda, sivil toplum örgütlenmeleri devletle göçmen arasında, hem bu ilişkiyi doğrudan veya dolaylı olarak düzenleyen hem de yansıtan bir zemin olarak belirmektedir. Devletin, kaynakların bölüşümünde göçmenleri dışarıda bıraktığı noktada, bazı sivil toplum oluşumları bu bölüşümü, dar kapsamlı da olsa, göçmen yararına düzeltmeye çalışmaktadır. Örnek olarak, kamusal sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi göç yasalarıyla engellenen ve bu yolla sağlık hakları kısıtlanan kağıtsız göçmenlere sivil toplum örgütleri kısıtlı bir sağlık hizmeti sunabilmektedir. Buna ek olarak hak-temelli söylem ve ilişkili eylemler devletlerin göç politikaları üzerinde demokratik denetim mekanizması olarak faaliyet gösterir. Başka bir ifadeyle, sivil toplum örgütleri, göçmenlere yönelik geliştirilmiş politikaların kısıtlayıcı, ayrımcı ve anti-demokratik yönlerine dikkat çekebilen ve bunların değiştirilmesi için hükümetler üzerinde baskı kurabilen aktörlerdir. Devlet karşısında resmi bir statüden yoksun kalan ve bu sebeple temel insan haklarını savunacak yasal zemini kaybeden göçmenler için sivil toplumdaki bu söylem ve savunuculuk kendilerini güçlendirebilecekleri bir potansiyel içermektedir.

Bu ilişkilerin gözlenebileceği bir başka zemin, politik ekonomi alanıdır. Göçmen, devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkileri ulusal ve küresel ekonomik politikaların ışığında değerlendirmek konuyu daha geniş çaplı bir çerçeveden anlamamıza yardımcı olabilir. Örneğin, sivil toplumda göçmenlere yönelik eylemlerin çoğunun hizmet sunumu oluşu, bu hizmetlerin son yıllarda uluslararası örgütlerin fonlarıyla daha çok desteklenmesi, 1980 sonrası küçülen ulusal refah rejimleri ve azalan kamusal harcamalarla da ilişkilidir (Akbaş, 2012). Aslında bu durum sadece 1980 sonrasına özgü değildir, önceki dönemlerde de göçmenler genelde sınırlı bir şekilde refah rejimlerine dahil edilmişlerdir. Bu durumun bir örneği, İkinci Dünya Savaşı sonrası misafir işçi programları kapsamında göç alan Avrupa ülkelerinde istihdam edilen göçmen işçilere yerel işçilere kıyasla daha sınırlı sosyal ekonomik haklar tanınmasıdır (Castles 2015). Buna ek olarak, özellikle de kağıtsız göçmenler ve sığınmacılar genelde kamusal hizmetlerin dışında tutulmaktadır. Örneğin, yukarıda da değinildiği gibi birçok

ülkede kağıtsız göçmenlerin sağlık haklarına erişimleri sınırlandırılmıştır.[16] Ancak, 1980 sonrasında vatandaşlara yönelik kamusal hizmetlerin ve harcamaların giderek azalmasıyla, devletlerin göçmenlere yönelik kamusal hizmet sunumu konusunda daha da az baskı altında kaldıkları ve vatandaş olmayanlara karşı sorumluluklarını daha kolay yok saydıkları söylenebilir. Bunun yerine devletlerin uluslararası insani yardım kuruluşlarının eylemlerinin desteklediği ve göçmen yoksulluğuyla mücadeleyi sivil topluma bıraktığı iddia edilebilir.

Bu tartışmalarda sivil toplum ve göç ilişkisine dair daha bütünlüklü bir çerçevenin çizilebilmesi için, ikinci bölümde değinildiği gibi daha bütüncül ve eleştirel sivil toplum kavramsallaştırmaları yapılması gerekir. Bu sayede, göçmen yanlısı sivil toplumun her zaman devlete kıyasla daha liberal ve özgürlükçü bir söyleme sahip olduğu varsayımından hareket edilmez. Böylece, yani sivil toplumun liberal tanımlarının ötesine geçilerek, göçmenler yararına çalışmaları olan oluşumların söylemleri devletlerin söylemleriyle doğrudan karşılaştırılabilir. Giriş bölümünde alıntılandığı üzere, Castles (2000: 270) çoğunluk tarafından "norm" kabul edilenin bir insanın doğduğu ülkede kalması olduğu, ulus-devlet sınırları arasındaki hareketliliğininse bir "sapma" olarak değerlendirildiğini tespit etmektedir. Buradan yola çıkarak, mecburiyetten "norm" dışına çıkan zorunlu göçün ve onunla ilişkili mültecilik statüsünün, gönüllü olduğu iddia edilen ekonomik göçlere kıyasla devletin söyleminde kabul edilebilir bir göç türü olduğu öne sürülebilir.[17] İşte bu noktada sivil toplumu içerisinde birçok farklı siyaseti barındıran bir alan olarak ele aldığımızda, devletlerin göçe yönelik tutumlarıyla sivil toplumdaki tutumların nerelerde benzeşip nerelerde ayrıştığını tespit edebilmemiz de kolaylaşır. Örneğin, üçüncü bölümde değinilen, vatandaşlık kavramını da tartışmaya açan toplumsal hareketler göçle ilişkili egemen söyleme bir alternatif olarak belirmektedir. Buradan hareketle, göç ve göçmenlik olgusunun toplumsal cinsiyet, sınıf, etnik köken temelli diğer mücadele alanlarıyla kesişmesinin ve farklı alanlardaki sivil toplum oluşumlarının bir araya gelip var olan hegemonyaya karşı ortak söylemler üretme potansiyelinin, araştırılması ve kuramsal olarak tartışılması sadece göç mevzusunu değil günümüz toplumsal yaşantısını anlamak için de önemlidir.

[16] Bkz. PICUM, "Do you think that every person should be able to go to a doctor when they need to?", https://picum.org/focus-area/health-care/ (21.12.2019).
[17] Buna rağmen 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren mültecilik statüsü vermek konusunda devletler giderek daha da gönülsüz davranmaktadır.

KAYNAKÇA

Agustin, Oscar Garcia ve Martin Bak Jorgensen (2016), "Solidarity without Borders: Gramscian Perspectives on Migration and Civil Society Alliances", Agustin, Oscar Garcia ve Martin Bak Jorgensen (Der.), Solidarity without Borders: Gramscian Perspectives on Migration and Civil Society Alliances (London: Pluto Press): 3-19.

Akbaş, Emrah (2012), "Göçmenler Arasındaki Dayanışmacı Ağların Dönüşümü: Göçmen Sivil Toplum Örgütlerinin Yeni Misyonu", Ihlamur-Öner, S. Gülfer ve N. Aslı Şirin Öner (Der.), Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar (İstanbul: İletişim): 335-351.

Ambrosini, Maurizio (2015), "NGOs and Health Services for Irregular Immigrants in Italy: When the Protection of Human Rights Challenges the Laws", Journal of Immigrant & Refugee Studies, 13(2): 116-134.

Ambrosini, Maurizio (2013), "'We are Against a Multi-Ethnic Society': Policies of Exclusion at the Urban Level in Italy", Ethnic and Racial Studies, 36 (1): 136-155.

Ambrosini, Maurizio ve van der Leun, Joanne (2015), "Introduction to the special issue: Implementing human rights: Civil society and migration policies", Journal of Immigrant & Refugee Studies, 13 (2), 2015: 103-115.

Amnesty International (2017), "The EU-Turkey deal: Europe's year of shame", https://www.amnesty.org/en/latest/news/2017/03/the-eu-turkey-deal-europes-year-of-shame/ (12.9.2019).

Bates, Thomas R. (1975), "Gramsci and the Theory of Hegemony", Journal of the History of Ideas, 36 (2): 351-366.

BBC (2016), "Why are Thousands of Germans Protesting and Who are Pegida?", http://www.bbc.co.uk/newsbeat/article/30694252/why-are-thousands-of-germans-protesting-and-who-are-pegida (30.01.2016).

Castles, Stephen (2000), "International Migration at the Beginning of the Twenty-First Century: Global Trends and Issues", International Social Science Journal, 52 (165): 269-281.

Castles, Stephen (2003), "Towards a Sociology of Forced Migration and Social Transformation", Sociology, 37 (1): 13–34.

Castles, Stephen (2015), "Migration, Precarious Work, and Rights: Historical and Current Perspectives", Schierup, Carl-Ulrik, Ronaldo Munck, Branka Likic-

Brboric, ve Anders Neergaard (Der.), Migration, Precarity and Global Governance: Challenges and Opportunities for Labour (Oxford, UK: Oxford University Press): 46-67.

Chauvin, Sébastien ve Blanca Garcés-Mascareñas (2014), "Becoming Less Illegal: Deservingness Frames and Undocumented Migrant Incorporation", Sociology Compass, 8 (4): 422–432.

CNN (2016), "Germany Reveals Plans to Relax Deportation Rules for Foreign Criminals", http://edition.cnn.com/2016/01/12/europe/germany-cologne-migrants-tensions/ (30.01.2016).

Danış, Didem ve Ayşe Parla (2009), "Nafile Soydaşlık: Irak ve Bulgaristan Türkleri Örneğinde Göçmen, Dernek, Devlet", Toplum ve Bilim, 114: 131–158.

Diken İnternet Gazetesi (2019), "Suriyeliler Raporu: 'Kaydı olanlar dahi sınır dışı edildi'", http://www.diken.com.tr/suriyeliler-raporu-kaydi-olanlar-dahi-sinir-disi-edildi/ (11.8. 2019).

Erdoğdu, Seyhan (2018) "Syrian Refugees in Turkey and Trade Union Responses", Globalizations, 15 (6): 838-853.

Erdoğdu, Seyhan ve Nazlı Şenses (2015) "Irregular Migrant Labour, Trade Unions and Civil Society Organisations in Turkey", Schierup, Carl-Ulrik, Ronaldo Munck, Branka Likic-Brboric, ve Anders Neergaard (Der.), Migration, Precarity and Global Governance: Challenges and Opportunities for Labour (Oxford, UK: Oxford University Press): 177-196.

Ford, Michele (2004), "Organizing the Unorganizable: Unions, Ngos and Indonesian Migrant Labour", International Migration, 42 (5): 99-119.

Freeman, Gary (1995), "Modes of Immigration Politics in Liberal Democratic States", International Migration Review, 29 (4): 881-902.

Freeman, Gary (2006), "National Models, Policy Types, and the Politics of immigration in Liberal Democracies", West European Politics, 29 (2): 227-247.

Genç, Fırat (2017), "Migration as a Site of Political Struggle. An Evaluation of the Istanbul Migrant Solidarity Network", Movements, 3 (2): 117-132.

Gencoglu Onbasi, Funda (2015), "Life and Times of Civil Society in Turkey: Issues, Actors, Structures", N. Ganesan ve Colin Dürkop (Der.), Civil Society and Democracy in Southeast Asia and Turkey (Ankara: Konrad Adenauer Stiftung): 198-230.

Gökbayrak, Şenay ve Seyhan Erdoğdu (2010), "Irregular Migration and Trade Union Responses: The Case of Turkey", İş, Güç: Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 12 (2): 89-114.

Graauw, Els. (2015), "Polyglot Bureaucracies: Nonprofit Advocacy to Create Inclusive City Governments", Journal of Immigrant & Refugee Studies, 13 (2): 156-178.

Gramsci, Antonio (1971), Selections from the Prison Notebooks (New York: International Publishers) (Çev. ve Der. Quintin Hoare ve Geoffrey Nowell Smith)

Grugel, Jean ve Nicola Piper (2015), "Global Migration Governance, Social Movements, and the Difficulties of Promoting Migrant Rights", Schierup, Carl-Ulrik, Ronaldo Munck, Branka Likic-Brboric, ve Anders Neergaard (Der.), Migration, Precarity and Global Governance: Challenges and Opportunities for Labour (Oxford, UK: Oxford University Press): 261-278.

Grugel, Jean ve Nicola Piper (2011), "Global Governance, Economic Migration and The Difficulties of Social Activism", International Sociology, 26 (4): 435–454.

Işın, Engin (2009), "Citizenship in flux: The figure of the activist citizen", Subjectivity, 29 (1): 367-388.

İçduygu, Ahmet, Sema Erder ve Gençkaya, Ömer Faruk (2014), "Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere", Mirekoç Araştırma Raporları 1/2014, Istanbul

Kaşlı, Zeynep (2016), "Who do Migrant Associations Represent? The Role of 'Ethnic Deservingness' and Legal Capital in Migrants' Rights Claims in Turkey" Journal of Ethnic and Migration Studies, 42 (12): 1996–2012.

Kirişçi, Kemal (2007), "Turkey: A Country of Transition from Emigration to Immigration", Mediterranean Politics, 12 (1): 91-97.

Kutlu, Zümray (2015), "Bekleme Odasından Oturma Odasına Suriyeli Mültecilere Yönelik Çalışmalar Yürüten Sivil Toplum Kuruluşlarına Dair Kısa Bir Değerlendirme", Açık Toplum Vakfı ve Anadolu Kültür.

Laubenthal, Barbara (2007), "The Emergence of Pro-Regularization Movements in Western Europe", International Migration, 45 (3): 101-133.

Mackreath, Helen ve Şevin Gülfer Sağnıç (2017), "Türkiye'de Sivil Toplum ve Suriyeli Mülteciler", Yurttaşlık Derneği, İstanbul.

Marciniak, Katarzyna (2013), "Legal/illegal: Protesting Citizenship in Fortress

America", Citizenship Studies, 17 (2): 260-277.

McNevin Anne (2007), "Irregular Migrants, Neoliberal Geographies and Spatial Frontiers of 'the Political", Review of International Studies, 33 (4): 655–674.

Mezzadra, Sandro (2011), "The Gaze of Autonomy: Capitalism, Migration, and Social Struggles", Squire, Vicki (Der.), The Contested Politics of Mobility: Borderzones and Irregularity (New York: Routledge): 121–142.

Milkman, Ruth (2000) "Immigrant Organizing and The New Labor Movement in Los Angeles", Critical Sociology, 26: 59- 81.

Özgür-Baklacıoğlu, Nurcan (2006) "Türkiye'nin Balkan Politikasında Rumeli ve Balkan Göçmen Dernekleri", Cerit Mazlum, Semra ve Erhan Doğan (Der.), Sivil Toplum ve Dış Politika (İstanbul: Bağlam Yayıncılık): 77–117.

Penninx, Rinus ve Judith Roosblad (2000), Trade Unions, Immigration and Immigrants in Europe, 1960-1993: A Comparative Study of Attitudes and Actions of Trade Unions in Seven West European Countries (New York: Berghahn Books).

Piper, Nicola ve Stefan Rother (2012), "Let's Argue About Migration: Advancing a Right(S) Discourse via Communicative Opportunities", Third World Quarterly 33 (9): 1735-1750.

Rother, Stefan (2019), "The Global Forum on Migration and Development as a Venue of State Socialisation: a Stepping Stone for Multi-level Migration Governance?", Journal of Ethnic and Migration Studies, 45 (8): 1258-1274.

Rother, Stefan (2010), "The GFMD from Manila to Athens: One Step Forward, One Step Back?", Asian and Pacific Migration Journal, 19 (1), 157-173.

Rozakou, Katerina (2017), "Solidarity #Humanitarianism: The Blurred Boundaries of Humanitarianism in Greece", Etnofoor, 29(2): 99-104.

Schierup, Carl-Ulrik, Branka Likic-Brboric, Raul Delgado Wise ve Gülay Toksöz (2018), "Migration, Civil Society and Global Governance: An İntroduction to the Special İssue", Globalizations, 15 (6): 733-745.

Soykan, Cavidan ve Nazlı Şenses (2018), "The Problem of Representation: Civil Society Organizations From Turkey in The GFMD Process", Globalizations, 15 (6): 824-837.

Şenses, Nazlı (2012), Rights and Democratic Accountability: A Comparative Study On Irregular Immigration in Greece, Spain And Turkey (Yayınlanmamış doktora tezi: Bilkent Üniversitesi).

Toksöz, Gülay, Seyhan Erdoğdu ve Selmin Kaşka (2012) Türkiye'ye Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları (Ankara: IOM)

Toumarkine, Alexandre (2001) "Kafkas ve Balkan Göçmen Dernekleri", Yerasimos, Stefanos vd. (Der.) Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik (İstanbul: İletişim Yayınları): 425–450.

Tyler, Imogen ve Katarzyna Marciniak (2013), "Immigrant Protest: An Introduction", Citizenship Studies, 17 (2): 143-156

UNHCR (2019), Turkey: Key Facts and Figures October 2019, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/72544.pdf (21.12.2019)

van der Leun, Joanne ve Harmen Bouter (2015), "Gimme Shelter: Inclusion and Exclusion of Irregular Immigrants in Dutch Civil Society", Journal of Immigrant & Refugee Studies, 13 (2): 135-155.